

Π Α Ν Δ Ω Ρ Α.

15 ΙΟΥΝΙΟΥ, 1858.

ΤΟΜΟΣ Θ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 198.

Τῆν 20 Μαίον, ἑορτῆν ἐπέτειον τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς καθιδρόσεως τοῦ Πανεπιστημίου, ὁ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας καθηγητῆς Κ. Ι. Σούτσος ἀπήγγειλε τὸν παρατιθέμενον λόγον, ὃν μετὰ μεγίστης προσοχῆς ἤκουσε, διὰ τῆν σπουδαιότητα αὐτοῦ, τὸ πολυπληθὲς ἀκροατήριον, ἐκ κληρικῶν, πολλῶν ἐκ τῶν ἐν τέλει καὶ ἄλλων ξένων καὶ ἡμεδαπῶν συγγείμενον. Τῆν ἀνάγνωσιν τοῦ λόγου τούτου, ἀνακαλοῦντος ἀξιολόγους διατάξεις τοῦ δημοσίου τῶν παλαιῶν Ἀθηναίων βίον, ἐνίοτε ὀρθωτέρας καὶ τῶν παραδεγμένων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διε ἐκί τοσοῦτον προώδευσεν ἡ ἐπισημήν, συνιστῶμεν τοῖς ἀγαγνώσταις τῆς Π α ν δ ῶ ρ α ς.

— 000 —

Ἀναλαβὼν τὴν ἐντολὴν ἣν δέδωκέ μοι ἡ Ἀκαδημακὴ Σύγκλητος, κατὰ τὴν ἐπέτειον ταύτην ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ Σεβαστὸς ἡμῶν Βασιλεὺς κηδεύκησε νὰ καθιδρῶσῃ τὸ ἀνώτατον τοῦτο ἐκπαιδευτήριον τὸ συμπυκνῶν ὡς ἐν μιᾷ πνευματικῇ ἐστίῃ τὰς διανοητικὰς ἀκτίνας τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς φυλῆς, οὐδὲως ἤλπισα ὅτι ἀπευθυνόμενος πρὸς ἀκροατήριον σοφὸν καὶ ἐμβριθὲς ἱκανὸν νὰ πτοήσῃ καὶ τοὺς ἱκανοτέρους ἐμοῦ, ἐδυνάμην διὰ τοῦ κεινοσκανοῦς τῆς πραγματείας νὰ ἀξιωθῶ τῆς εὐνοικῆς αὐτοῦ προσοχῆς. Ἦλπισα ὁμοίως καὶ ἐλπίζω ὅτι θέλω τὴν

χει παρ' αὐτῷ φιλόφρονος ἀκροάσεως ἐπιλαμβάνόμενος ζητήματος προσφιλοῦς εἰς πᾶσαν Ἑλληνικὴν φυλῆν, καθ' ἣν ἀναγομένου εἰς τὸν βίον τοῦ εὐκλεστοτέρου μέλους τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς οἰκογενείας, εἰς τὴν πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων.

Κύριοι!

Ἀδιαλείπτως σπουδάζοντες καὶ ἐξερευνῶντες τὴν καταγωγὴν, τὸν βίον, τὸ πολίτευμα, τὰ ἔργα τοῦ νοῦ καὶ τῆς τέχνης τῶν δύο διασημοτέρων ἔθνων τῆς ἀρχαιότητος, ἅτινα ἡ Θεία Πρόνοια ἔταξεν ὡς τοὺς δύο ἐμπειροτέρους ὁδηγοὺς καὶ τοὺς σοφωτέρους διδασκάλους τῶν νεωτέρων Εὐρωπαϊκῶν ἔθνων, ἐλλόγως ἐμπελοχωροῦμεν εἰς τὰ οὐσιωδέστερα στοιχεῖα τὰ ἀπάρτισαντα τὸν πολιτισμὸν αὐτῶν, εἰς ὅ,τι παρήγαγεν εὐγενέστερον καὶ τιμιώτερον ἢ ἐξείρετος αὐτῶν εὐφροία. Καὶ διὰ μὲν τῆς μελέτης τῶν θρησκευμάτων, τῶν γλωσσῶν, τῶν φιλοσοφικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν συστημάτων τῆς ἀρχαιότητος προσπαθοῦμεν νὰ ἀνακαλύψωμεν τὰ μυστήρια τῆς διανοίας αὐτῶν καὶ τὰς ἀρχικὰς καὶ θεμελιώδεις αὐτῶν ιδέας περὶ Θεοῦ, περὶ φύσεως, περὶ ἀνθρώπου· ἐν δὲ τοῖς νόμοις, ἀνευρίσκομεν τὰς περὶ Δικαίου, Ἐλευθερίας καὶ Ἰσονομίας ἐπικρατησάσας παρ' αὐτοῖς γιῶμας.

Ἐπιμελῶς δὲ ἐγκύπτοντες εἰς τὰ φιλολογικὰ αὐτῶν ἔργα, ἀποκαλύπτομεν τὰς ἐννοίας, τὰς πεποιθήσεις, τὰ πάθη, τὰς προλήψεις, τὰς συμφορὰς καὶ περιπετείας τῶν ἔθνων τούτων, κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τοῦ βίου αὐτῶν, ἢ θαυμάζοντες τὰ

ἀμύθητον κάλλος τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας, ἀνεκμάζομεν τὸ τοῦ Πλουτάρχου· «Ὅτι ἐπυθνεῖ τις κινιότης αἰεὶ ἀθικτον ὑπὸ τοῦ χρόνου διατηροῦσα τὴν ὄψιν, ὡσπερ αἰεθαλὲς πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἀγήρω καταμεμιγμένην τῶν ἔργων ἔχοντων.»

Τελευταῖον δὲ ἐν τῇ Πολιτικῇ ἱστορίᾳ, ἐμβλέπομεν εἰς τὰς διαφόρους φάσεις τοῦ Πολιτικοῦ αὐτῶν βίου, διορθοῦμεν τὰ δημόσια αὐτῶν ἦθη καὶ γινώσκομεν τὰ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ συμβεβηκότα, ἀτινα ὁπωσδήποτε συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀκμὴν ἢ τὴν παρακμὴν, εἰς τὴν ἀνορθώσιν καὶ κατὰπτωσιν αὐτῶν.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἡ φιλολογικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ φιλοπονία, οἱ νόμοι, ὁ πολιτικὸς βίος δὲν συγκεραλαιούσι τὸ ὅλον σύστημα τῆς παραγωγικῆς αὐτῶν δραστηριότητος.

Καθότι ἡ κοινωνία, ὑπὸ τὴν οἰκονομικὴν αὐτῆς μορφήν, παρίστησι τὴν ζωηρὰν εἰκόνα γιγαντιαίου ἐργαστασίου, ἐν ᾧ μυριάδες λογικῶν καὶ ἐλευθέρων πλάσματων, συναμιλλῶνται πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς πεπωμένης ἐντολῆς, ἣν θεόδωκεν ἡμῖν ἡ προπατορικὴ ἀμαρτία, «ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῆ τὸν ἄρτον σου.»

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ οἰκονομικὸν πολίτευμα ἐκάστου ἔθνους, εἶναι τὸ πιστὸν ἐκμαγεῖον τῶν ἰδεῶν, τῶν ἀνακαλύψεων, τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως, τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν κλιματολογικῶν αὐτοῦ περιστάσεων, ἀρα ὅπως δυνηθῶμεν νὰ λάβωμεν πλήρη καὶ ἀληθῆ γνῶσιν τοῦ ἔθνους τοῦ ὁποίου ἀναζητούμεν τὰ ἔργα καὶ τὸν πολιτισμὸν, ἀνάγκη νὰ σπουδάζωμεν, καὶ τοὺς τρόπους τῆς φιλοπονίας αὐτοῦ, τὴν πρακτικὴν αὐτοῦ ἰκανότητα, τὰ ὕλικα καὶ ἠθικὰ ἐν γένει ὄργανα τῆς δραστηριότητος αὐτοῦ, τοὺς ἰδιωτικοὺς καὶ δημοσίου αὐτοῦ πόρους κτλ. ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἀνάγκη νὰ σπουδάζωμεν καὶ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ οἰκονομίαν, ἐν ᾗ κατοπτρίζεται ὑπὸ τινὰ ὕλικωτέρῃ μορφήν, ἡ πρωτότυπος εἰκὼν τοῦ ἔθνους, τοῦ ὁποίου ἐξερευνώμεν τὸν βίον.

Τοῦτο θέλω ἐπιχειρήσει πραγματευόμενος περὶ *Πολιτείας Ἀθηναίων*, ἧτις συγκεκριλασιῶς ὅ,τι ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς παρήγαγεν εὐγενέστερον, τιμιώτερον καὶ διαρκέστερον.

Παλινδρομοῦντες εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Σόλωνος καὶ μικρὸν τι πρὸ αὐτῶν, εὐρίσκομεν ὅτι ἐκ τῆς ἀνωμαλίας τῶν οὐσιῶν καὶ τῆς φιλοχρηματίας καὶ πλεονεξίας τῶν κρατούντων, παρήχθησαν ἐν Ἀθῆναις διαίρεσεις καὶ σπαραγμοὶ ἐμφύλιοι, προκαλέσαντες πρῶτον μὲν τὴν νομοθεσίαν τοῦ Δράκοντος, ἧτις σκοπὸν προέθετο νὰ παγιώσῃ τὴν ὀλιγαρχικὴν ἐξουσίαν τῶν εὐπατριδῶν (1), καὶ δεύτερον τὴν κατ' αὐτῆς ἀντίδρασιν τῆς Κυλωνείου γάσεως (2). Τῶν μὲν ἰσχυρῶν καὶ πλουσιῶν ἀξιούντων νὰ διατηρήσωσι τὴν ἀδικον καὶ καταθλιπτικὴν αὐτῶν ὑπεροχὴν, τῶν δὲ πενήτων καὶ τῶν ἀσθενεστέρων ἐπιζητούντων νὰ περιποιηθῶσιν εἰς ἑαυτοὺς μέρος τοῦλάχιστον τῶν ὠφελημάτων, ὧν ἐκαίνοι μετεῖχον.

Τρεῖς δὲ κυρίως πολιτικαὶ μερίδες διήρουν τὸν λαὸν κατὰ τὰς ταπικὰς διαίρεσεις τῆς Ἀττικῆς.

Καὶ οἱ μὲν *Πεδαιεῖς* ἦσαν οἱ ὀλιγαρχικοί, οἱ εὐπατριδαί, οἱ κατέχοντες τὰ εὐπερώτερα κτήματα τῶν Ἀττικῶν πεδιάδων καὶ ἀπάσας τῆς πολιτείας τὰς ἀρχάς.

Παρὰ δὲ τοῖς *διακρίοις* ἢ *ὑπερακρίοις*, τοῖς κατοικοῦσι τὰ πενέστερα καὶ ὀρευνότερα μέρη τῆς χώρας, ἐπεκράτουν οἱ καθαρῶς δημοκρατικοί.

Καὶ τέλος παρὰ τοῖς *Παράλοις* ἢ τοῖς δημιουργοῖς, δηλ. πρὸ τῆς ναυτικῆς καὶ ἐμπορικῆς λαῶ, οἱ μικτὸν ἐπιζητούντες πολίτευμα (3).

Τότε λοιπὸν τῆς τῶν πενήτων πρὸς τοὺς πλουσίους ἀνωμαλίας ὡσπερ ἀκμὴν λαβούσης, οὐκ ὀλίγοι ἐπίστευον ὅτι ἡ πόλις δὲν θέλει πύσει ταρατομένη, ἐὰν δὲν περιέλθωσι τὰ πράγματα εἰς ἕνα τύραννον.

Ὁ Σόλων, ἐν μέσῳ τοῦ κοινωνικοῦ τούτου κλύδωνος ἰσχυρὸς καὶ ἐπίσημος ὢν, ἐδύνατο ἀληθῶς νὰ γίνῃ κύριος τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐπροτίμησε νὰ ἀναδειχθῆ διαλλακτῆς καὶ νομοθέτης, «ἐστὼς ἐν μεθορίῳ πάντων ἀνδρειότατα καὶ δικαιοτάτα» κατ' Ἀριστείδην τὸν ῥήτορα.

Ἄλλὰ τίς ἡ κοινωνικὴ κατάστασις τῆς Ἀττικῆς ὅτε ὁ Σόλων ἐξελέχθη κατὰ τὸ 594, 46. 3 Ἀρχων ἐπώνυμος, κατ' ὃ εὐπατριδῆς, ἐκ Κοδριδῶν;

Αἱ πεδιάδες τῆς Ἀττικῆς ὑπὸ τῶν εὐπατριδῶν κατεχόμεναι, ἐκαλλιεργοῦντο ὑπὸ πολιτῶν ἀκτημόνων προσαγορευομένων *Θητῶν*, ἢ *Ἐκτημορίων*, καὶ τελούτων *ἕκτα* τῶν γινομένων (4).

Ἄλλὰ πλὴν τούτων, ὑπῆρχον ἐν Ἀττικῇ καὶ μικροὶ ἰδιοκτῆται, εἰς τὰ ὀρεινότερα μάλιστα τῆς χώρας, καλλιεργοῦντες τὰ μικρὰ αὐτῶν κτήματα κατὰ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, ὅπερ συνάδει πρὸς τὰς φυσιολογικὰς περιστάσεις τῆς χώρας.

Οἱ ἐνδεεῖς οὗτοι ἰδιοκτῆται ἐλαχίστην καὶ ἀνεπάρκῃ νεμόμενοι πρὸσοδον, ἐπεβαρύνοντο μὲ χρῆσιν καταθλιπτικῆς καὶ ἦσαν ὑπόχρεοι τῶν πλουσιῶν.

Ὅτι δὲ ἄρα ὁ δῆμος οὐκ ἦν ἀκτῆμων, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῶν πολιτευμάτων τοῦ Σόλωνος, δι' οὗ ἐπεχείρησεν οὗτος νὰ συμπληρώσῃ τὸ εὐεργέτημα τῆς *Σεισαχθείας*, ὑπῆρξεν ἡ κατάργησις τῶν ὑποθηκῶν τῶν ἐπιβαρυνουσῶν τὰ κτήματα τῶν ἐνδεῶν πολιτῶν (5).

Κατὰ τοὺς χρόνους λοιπὸν τοῦ Σόλωνος, ἡ Ἀττικὴ ἦς τὰ κυριώτερα φυσικὰ προϊόντα ἦσαν ὡς σήμερον, ὁ σῖτος, ἡ κριθή, ὁ οἶνος, τὸ ἔλαιον, τὰ σύκα, τὸ μέλι, τὸ σάκχαρι ταῦτο τῶν ἀρχαίων, ἡ Ἀττικὴ, λέγω, ἐκαλλιεργεῖτο μὲν ὑπὸ πολιτῶν ἀκτημόνων, προσαγορευομένων *Θητῶν* ἢ *Ἐκτημορίων*, ἔστρεφε δὲ καὶ μικροὺς ἰδιοκτῆτας ἐνδεεστάτους, καταστάντας ὑποχρέους τῶν πλουσιῶν.

Οἱ μικροὶ οὗτοι ἰδιοκτῆται δανειζόμενοι ἦσαν ἀγώγιμοι ἐπὶ τοῖς σώμασι τοῖς δανειζοῦσι, καὶ ἄλλοι μὲν ἐδούλευον αὐτοῦ, ἄλλοι δὲ καὶ ἐπὶ τὴν ἀλλοδαπὴν ἐπωλοῦντο.

Ὁ Σόλων ἐπιχειρήσας νὰ ἀνορθώσῃ τὸν δῆμον εἰσήγαγε, τὴν περίφημον *Σεισάχθειαν* δι' ἧς ἀπέ-

εἶναι οἱ ἐνδεεῖς μάλιστα πολῖται τὸ δυσβάστακτον ἄχθος τῶν χρεῶν.

Ὅτι ἡ σεισάχθεια ἦν ἀνάγκη τῶν συμβολαίων μαρτυρεῖται ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Σόλωνος. Ἄλλ' ἀνακρεθέντων τῶν συμβολαίων, οὐ μόνον οἱ ὄροι οἱ πολλοὶ πεπνηγότες ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τὰ κτήματα ἀππλάγησαν τῶν ἐπιβαρυνουσῶν αὐτὰ ὑποθηκῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ ὀφειλέται οἱ διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως ἐν δουλείᾳ διατελοῦντες ἀπλευθερώθησαν, καὶ τῶν ἀγωγίμων πρὸς ἀργύριον γεγονότων πολιτῶν, τοὺς μὲν ὁ Σόλων ἀνήγαγεν ἀπὸ ξένης, ὅπου πολλαχῆ ἐπλανῶντο, τοὺς δὲ ἐν Ἀττικῇ δουλεύοντας ἐλευθέρους ἐποίησεν.

Πολλοὶ ἐθεώρησαν καὶ θεωροῦσι τὴν σεισάχθειαν ὡς χρεωκοπίαν κεκαλυμμένην. Βεβαίως ἡ σεισάχθεια ἦν κατ' οὐσίαν πρᾶξις ἀδικιωτάτη, περαβλάπτουσα δικκίωματα νομίμως ἀποκτηθέντα. Φαίνεται ὅμως ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, οὐδεὶς ἕτερος τρόπος ὑπῆρχε συνδιαλλαγῆς τῶν πλουσίων καὶ τῶν πενήτων ἢ ἡ ἄφαισις τῶν χρεῶν, δι' ἧς, ὡς αὐτὸς ὁ Σόλων ἔγραψε, συντηροῦτο « δίκη τε καὶ βία ».

Ἄλλως δὲ μόναι αἱ Ἀθηναίαι, μόνη ἡ Πολιτεία τῶν Ἀθηναίων, δὲν ἐγένετο ἐνοχος τοῦ ἀδικήματος ὅπερ πολλοὶ ἐκ τῶν νεωτέρων καταγγέλλουσιν ὡς χρεωκοπίαν.

Ἐἴκοσι καὶ τέσσαρες ἑκατονταετηρίδας ἀπὸ τοῦ Σόλωνος, ἐν τῶν περικλεστέρων καὶ γενναιοτέρων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης, τὸ Γαλλικὸν ἔθνος, ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐπαναστάσεως, πρεσβεῶν ὅτι εἰς τὸν ὑπέρτατον νόμον τῆς κοινῆς σωτηρίας, τὰ πάντα πρέπει νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἐπεχείρησε ταλμηρότερον ἔτι νὰ συναρμόσῃ « δίκη τε καὶ βία ». Ἀκύρωσαν δ' οὖν τὰ 2/3 τοῦ δημοσίου χρέους, ἀγγνώρισεν ὡς χρέος πάγιον, μόνον τὸ ὑπόλοιπον τρίτον. « tiers consolidé ».

Τί δ' ἄλλο ἦν ἡ ἀκύρωσις τοῦ δημοσίου χρέους ἢ σεισάχθεια;

Ἄλλ' ἐὰν οὐδεμίαν ὑπάρχη διαφορὰ περὶ τὴν φύσιν τῶν πράξεων τούτων, ὑπάρχει ὅμως μεγίστη ὡς πρὸς τὰ πρόσωπα τὰ διενεργήσαντα αὐτὰς καὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐξετελέσθησαν. Καθότι ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ, ἡ κοινωνικὴ μεταπολίτευσις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Λήμου, ἐξετελέσθη δὲ διὰ τῆς λόγῃς καὶ τῆς λαϊμοτόμου καὶ φρικαλέας τρομοκρατικῆς ἐν δὲ τῆς Ἀθήναις, ἐγένετο μὲν ὑπὲρ τοῦ Λήμου οὐχὶ δὲ ὑπ' αὐτοῦ, ἐτελέσθη δὲ ὑφ' ἐνὸς μόνου ἀνδρός, ἀναδειχθέντος ἐν μέσῳ μυρίων ἐντιθέτων καὶ πολυμίων ἀξιώσεων διαλλακτοῦ, νομοθέτου καὶ διαιτητοῦ.

Βεβαίως ὁ ἱστορικὸς ὀφείλει νὰ θρηνηθῇ καὶ καταδικάζῃ τὴν ἀδικίαν καὶ τοὶ πολλακτῆς ἐπικλυπτομένην « νόμιμα χρῆστοις καὶ φιλανθρώποις » δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονῆ καὶ τὰς χρονίους αἰτίας τῶν ἢ καταθλιπτικῆς διάρκειας παρήγαγεν ἐπὶ τέλους τὴν ἀδικίαν (6).

Ἄλλ' ὁ Σόλων, ἀπαξ πεπαυμένης τῆς στάσεως διὰ τῆς λεισασχθείας, πρῶτον μὲν ὅπως διευκολύνῃ πάλ-

ιν τὴν κυκλοφορίαν τῶν κεφαλαίων καὶ τὰς συναλλαγὰς, διήρσε τὴν μῆν ἐἰς δρ. 100 πρότερον 73 οὕταν, ἐλαττώσας δ' οὕτω τὴν τιμὴν τῆς νομισματικῆς μονάδος, κατέστησε τὸ νόμισμα ὅπερ ἦν σπάρειον καὶ δυσπώριστον, κοινότερον καὶ εὐνοότερον.

Δεύτερον δέ, θελών νὰ ἐμπούσῃ εἰς ἅπαντας βαθυτάτην εὐλάβειαν πρὸς τὰ συμβόλαια καὶ ἐξασφαλίσῃ τοῦ λοιποῦ τοὺς πολῖτας κατὰ τῆς ἐπινακλήσεως τοῦ ἀδικήματος α τῆς ἀποκοπῆς τῶν χρεῶν ἐπέβαλε τὸν ἐξῆς ὄρκον εἰς τοὺς ἡλιαστάς:

« Οὐδὲ ἂν τις καταλύῃ τὸν Δῆμον τὸν Ἀθηναίων ἢ λέγῃ ἢ ἐπιφηρίζῃ παρὰ ταῦτα οὐ πείσομαι, οὐδὲ τῶν χρεῶν τῶν ἰδίων ἀποκοπᾶς, οὐδὲ γῆς ἀναδασμὸν τῆς Ἀθηναίων, οὐδ' οἰκιῶν, ψηφισῶμαι » (*).

Προσέτι δέ, ὅπως καταθρύσῃ τὰς ἀριστοκρατικὰς περιουσίας ἀφαιρῶν ἐκ τοῦ μέσου πᾶν τὸ διακωλύον τὴν ἐλευθέρην τῶν κτημάτων μεταβίβασιν, δι' ἧς ἡ ἀκίνητος ἰδιοκτησία περιέρχεται τελευταίων εἰς τοὺς ἐπιμελεστέτους, ἔγραψε καὶ τὸν περὶ Διαθηκῶν νόμον « καθ' ὃν ἐπετρέπετο εἰς τὸν μὴ ἔχοντα παῖδας, νὰ δίδῃ τὰ αὐτοῦ εἰς ὃν βούλεται, ἐν ᾧ πρότερον τὰ χρήματα καὶ ὁ οἶκος ἔπρεπε νὰ καταμένωσιν εἰς τὸ γένος τοῦ τεθνηκότος (7).

Ἄλλ' ὁ Σόλων δὲν περιορίσθη εἰς τὰς εἰρημένους μεταρρυθμίσεις. Θεωρῶν προσέτι ὅτι ἡ ἐπέμβασις τοῦ νομοθέτου εἰς τὰς περὶ δανείων συμβάσεις ἔτι μᾶλλον ἐπιβαρύνει τοὺς ὀφειλέτας, ἀπῆλλαξεν αὐτὰς ἀπὸ παντὸς περιορισμοῦ, ὥστε καὶ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀνεδείχθη ὑπέρτερος τῶν τε συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων (8).

Γινῶντι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς 17^{ης} ἑκατονταετηρίδος, αἱ περὶ τόκων ψευδεῖς θεωρίαι διέμειναν ἐδραῖαι καὶ ἀμετάβλητοι.

Ναὶ μὲν ἡ ἀρνησις τῆς ἀποδόσεως τοῦ ληφθέντος κεφαλαίου ἐθεωρήθη ἀείποτε ὡς μέγα ἀδίκημα, ὡς ἀπροκάλυπτος χρεωκοπία, οὐχ ἦττον ὅμως οἱ ἐκ χρηματικῶν δανείων τόκοι ἐλαγίσθησαν « ὡς παρὰ φύσιν χρηματισμὸς », ὡς κατάχρησις τοῦ δανειστοῦ καὶ καταπίεσις τοῦ ὀφειλέτου, ὡς κέρδος τὸ ὁποῖον παρέχει ὁ ὀφειλέτης τῷ δανειστῇ ἀνευ ἀνταλλάγματος.

Ταῦτα δὲ τὰ ἡμαρτημένα περὶ τόκων πορίσματα ἐξήγοντο ἐκ τῶν ἀρχῶν, ἃς ἐπρέσβευε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης λέγων, ὅτι « τὸ νόμισμα οὐ τίκει νόμισμα » δι' ὃ καὶ « εὐλογώτατα μισεῖται ἡ ὀβολοστατικὴ ».

Τὴν αὐτὴν γνώμην παρεδέχετο καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Κάτων καὶ οἱ ἐπισημότεροι τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων.

Ἄλλ' ἐν ᾧ οἱ περὶ τὰ οικονομικὰ φιλοσοφούντες τοιαῦτα ἐπρέσβευον περὶ τόκων, καὶ προδήλως παρεγνώριζον τὴν φύσιν καὶ τὸν προορισμὸν τῶν νομισμάτων, ἐκλαμβάνοντες τὸν τόκον, ὡς καρπὸν τῶν χρημάτων, οὐχὶ δὲ τῶν διὰ τῶν χρημάτων ἀποκτωμένων, τούναντίον ἢ βιομηχανικῆ καὶ ἐμπο-

(*) Δημοσθένης κατὰ Τιμοκράτους.

ρική ὄθησις ἦν ὁ Σόλων ἔδωκεν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἡ περὶ τὴν σύστασιν τῶν χρηματικῶν συμβολαίων ἐλευθερία παρήγαγον ἐν αὐτῇ γνώμας καὶ πεποιθήσεις περὶ τόκων, ἀκριβεστέρας καὶ μετριοτέρας.

Ὡστε ἐπὶ τοῦ πολυκρότου τούτου ζητήματος, τὸ μὲν πλῆθος, ὡς ἐξ ἀναγκαστικῆς τινος πεποιθήσεως, ἐριλοσόφει, οἱ δὲ φιλόσοφοι καὶ λόγιοι ἐξ ἡμαρτημένων ὁρμώμενοι συλλογισμῶν ἐπλανῶντο ὡς οἱ πολλοί.

Ἡ ἀντίθεσις αὕτη τῶν πεποιθήσεων τῶν φιλοσόφων τῶν διαμαρτανόντων πολλάκις τοῦ πρακτικοῦ βίου, καὶ τοῦ πλῆθους τοῦ ἀμαιοῦντος φιλοσοφίας, εἶναι ἀξία παρατηρήσεως, καθότι ὅσπιν μεγαλοφυΐαν καὶ ἐν ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Σόλωνα, δυσκόλως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ δίκαιοι τῶ λόγῳ κριθέντες ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὡς νόες ἔξοχοι, ὡς ἄνδρες ὑπερφυεῖς, εἰσὶν ἀλλότριοι τῶν περικυκλούντων αὐτοὺς στοιχείων, συμβεβηκότων καὶ πεποιθήσεων.

Καὶ ἴσως πρέπει ἐν μέρει νὰ ἀποδώσωμεν τὴν καὶ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐμπειρίαν τοῦ Σόλωνος, εἰς τὸ ὅτι α ἐλαττώσας τὴν οὐσίαν τοῦ πικτρὸς εἰς φιλανθρωπίας τινὰς ὄρμησε νέος ἔτι ὢν πρὸς ἐμπορίαν (*), Ὅτι δὲ τὸ ἀπεριόριστον τῶν τόκων οὐδόλως συνετέλεσεν εἰς τὴν αὐξήσιν αὐτῶν, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐν Ἀθήναις, οἱ μὲν χερσαῖοι δὲν ὑπερέβαινον τὰ 12 ἐπὶ τοῖς ἑκατόν, οἱ δὲ ναυτικοὶ ἐπὶ τοῖς φορτίοις ἢ ἐπὶ τῷ πλοίῳ, ἀνεδιβάλλοντο ἕνεκα τῶν ἐπικειμένων τότε κινδύνων εἰς τοὺς ναυτιλλομένους, μέχρι 30 ἐπὶ τοῖς ἑκατόν. Ἐρευνήσωμεν ἤδη πῶς ὁ Σόλων ἀνέδειξε τὰς Ἀθήνας τὴν τεχνικωτέραν πόλιν τῆς ἀρχαιότητος.

Καθορῶν ὅτι πλῆθος ἀνθρώπων συρρέει πανταχόθεν ἐπ' ἀδείας εἰς τὴν Ἀττικὴν (9), ὅτι δὲ τὰ πλεῖστα τῆς χώρας ἦσαν ραῦλα καὶ ἀγενῆ, διὰ θαλάσσης δὲ οὐδὲν εἰσῆγατο εἰς τοὺς μὴ ἔχοντας τί ἀντιδοῦναι, ἔτρεψε τοὺς πολίτας πρὸς τὰς τέχνας, καὶ νόμον ἔγραψεν ἀπηλλάττοντα τὸν υἱὸν τοῦ τρέφειν τὸν πατέρα τὸν μὴ διδάσκοντα αὐτῷ τέχνην ἔταξε δὲ καὶ τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλήν ἐπισκοπεῖν ὅθεν ἕκαστος ἔχει τὰ ἐπιτήδεια καὶ κολάζειν τοὺς ἀργούς.

Ἀλλ' ὁ Σόλων ἐπιχειρήσας νὰ τρέψῃ, τοὺς πολίτας πρὸς τὰς τέχνας, προσέθετο, ὡς φαίνεται, καὶ ἕτερόν τι, ἀπέβλεψε ἴσθλ. καὶ πρὸς σκοπὸν τινα πολιτικὸν συνάδοντα πρὸς τὸ δημοκρατικὸν αὐτοῦ πολιτεύμα, τοῦ ὁποῦ σοφώτατα προπαρσκευάζε τὸν εἰρηνικὸν θρίαμβον. Ἡ ἐξουσία τῶν εὐπατριδῶν ὑπῆρχε δισκαταγώνιστος, ἐν ὅσῳ μόνος πόρος ζωῆς ἦν ὁ ἀπὸ τῆς γεωργίας. Παραγομένων ὅμως καὶ ἐτέρων ἐπιτηδευσμάτων ἀπ' αὐτῆς ἀνεξαρτήτων, ὁ δῆμος ἐχειραφετεῖτο, οὕτως εἰπεῖν, ἀπηλλάττετο ἀπὸ τῆς ἀριστοκρατικῆς κηδεμονίας καὶ προσελάμβανεν ἰδίας δυνάμεις, ὅπως παλαίσῃ πρὸς τοὺς πλουσίους καὶ ἰσχυροὺς, ἂν δὲν συνήθουν αἰκοθεν εἰς τὸ νὰ παραχωρήσωσιν αὐτῷ μέρος τῆς ἐξουσίας αὐτῶν.

(*) Πλ. Βίω Σόλωνος.

Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας καὶ τῆς προαγωγῆς τεχνῶν βιοποριστικῶν καὶ ἐπιτηδευσμάτων ἀνεξαρτήτων τῆς ἀριστοκρατικῆς κηδεμονίας, καθ' ὃν χρόνον ἢ πρὸς τοὺς ξένους δυσμένεια ἦν φυσικωτάτη, ἕνεκεν τῶν στενῶν ὁρίων τῶν ἀρχαίων ἐκείνων τῆς εὐρώπης πολιτειῶν καὶ τῆς μεγάλης ἀξίας ἦν ἀπέδιδεν ἕκαστος ἑαυτῷ μετέχων τῆς πολιτείας, ὁ Σόλων ἀπηλλαγμένος τοῦ ἐπικρατοῦντος τότε ἀποκλειστικοῦ πνεύματος καὶ ὑπὸ εὐρυτέρων καὶ γενναιωτέρων λογισμῶν ἐμπνεόμενος προσελάμβανεν εἰς Ἀθήνας, πλῆθος ξένων καὶ μετοίκων, ἐξ ὧν ἀπηρτίσθη μετὰ ταῦτα ἡ κυριώτερα μέρος τοῦ τεχνουργικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ πληθυσμοῦ.

Εἶπον ὅτι ἕνεκεν σπουδαίων οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν λόγων, ὁ Σόλων ἔτρεψε τοὺς πολίτας πρὸς τὰς τέχνας. Ἐν τούτοις ὅμως, ἐπειδὴ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ, οἱ Ἀθηναῖοι ἐνδεεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἀτεχνοὶ ὄντες, δὲν εἶχόν τι ν' ἀντιδώσωσιν εἰς τοὺς εἰσάγοντας προϊόντα ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς, ἡ δὲ χώρα μόλις ἐπάρκει εἰς διατροφήν τοῦ ἰθαγενοῦς καὶ ἐπ' ἄλλυδος πληθυσμοῦ, ἀπηγορεύθη ἡ πρὸς ξένους ἐξαγωγή τῶν γινομένων ἐν Ἀττικῇ, ἐξαιρουμένου μόνου τοῦ ἐλκίου, τοῦ ὁποῦ ἡ ἐξαγωγή δὲν ἐκωλύετο.

Κατὰ τῶν ἐξαγόντων δὲ προϊόντα τῆς γῆς, ὁ Σόλων προσέταξε ποινήν χρηματικὴν δρ. 100.

Αἱ διατάξεις αὗται τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος ἔχουσι μὲν ἀναλογία τινὰ πρὸς τοὺς νόμους τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, τοὺς δεσμεύοντας τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐμπορίας, διαφέρουσιν ὅμως οὐσιωδῶς ἀπ' αὐτῶν καθότι οἱ μὲν νεώτεροι διακωλύοντες τὴν εἰσαγωγὴν ξένων ἐμπορευμάτων καὶ ἀποκλείοντες, διὰ δασμῶν λίαν ἐπαχθῶν, τὸν ξένον διαγωνισμόν, προέθεντο νὰ προστατεύσωσι τὰς τέχνας καὶ τὴν γεωργίαν καὶ νὰ ἀπονείμωσι τὸ μονοπώλιον τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς εἰς τοὺς περὶ τὰ βιομηχανικά ἔργα ἀσχολουμένους.

Ὁ δὲ Σόλων, πρὸς τὴν ἀσφάλειαν καὶ αὐτάρκειαν τῆς μεγάλης καὶ πολυαριθμοῦ ομάδος τῶν ἀναλωτῶν ἐμβλέπων, ὅτε ἡ μὲν Ἀττικὴ μόλις ἐδύνατο νὰ θρέψῃ τοὺς κατοίκους αὐτῆς, αἱ δὲ τέχναι ἦσαν ἄμωροι, τὰ δὲ πολύτιμα μέταλλα σπάνια καὶ δυσπόριστα, καθότι κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, δὲν ἐμεταλλεύοντο εἰσέτι τὰ ἀργυρεῖα τοῦ Λαυρίου, τὰ παρκοχόντα μετὰ ταῦτα εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ πρὸς ἀπόκτησιν τῶν εἰσακμιζομένων ἀντάλλαγμα, ἀπηγόρευσε μὲν τὸ πρῶτον τὴν ἐξαγωγὴν τῶν γινομένων ἐν Ἀττικῇ καὶ μάλιστα τῶν σιτηρῶν, βραδύτερον δὲ φαίνεται ὅτι οἱ ἀπαγορευτικοὶ οὗτοι νόμοι ἐξέλιπον, καθότι τὰ σῦκα καὶ τὸ μέλι τῆς Ἀττικῆς κατηναλίσκοντο καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα.

Οἱ ἀπαγορευτικοὶ λοιπὸν νόμοι τοῦ Σόλωνος οὐδόλως ἀπέβλεπον πρὸς τὸν σκοπὸν ὃν ἐπεδίωξαν αἱ νομοθεσίαι τῶν νεωτέρων ἐθνῶν.

Καὶ ἡ Ἀττικὴ οὐδέποτε ἔπαυσεν ἀκωλύτως λαμβάνουσα ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς καὶ σίτον καὶ ἰχθεῖς, καὶ λίνον καὶ ἔριον καὶ γαυπηγήσιμον ξυλοῖαν καὶ

είδηρον καὶ χαλκὸν καὶ ἕτερα προΐοντα, ὧν ἐσπίνιζε.

Τὸ δ' ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα τῆς νομοθεσίας ταύτης ἐπεκράτησε τοῦ ὄλου βίου τῶν Ἀθηναίων, ἀπὸ τοῦ Σόλωνος ἀλώθη-
τον καὶ ἀναλλοίωτον διασώθην μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἀνωτάτης ἀκμῆς τῶν τεχνῶν ἐν Ἀθήναις, μέχρι τῆς ἐποχῆς, λέγω, τοῦ ἐξοχωτέρου πολιτικοῦ ἀνδρός τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ Περικλέους.

Ἐξ ὧν δὲ τῶν Πολιτευμάτων τοῦ Σόλωνος, ἐκεῖνο ὅπερ ἐμφαίνει ἐναργέστερον τὸ Δημοκρατικὸν αὐτοῦ πνεῦμα, εἶναι ἡ ἐκ τῶν τιμημάτων διαί-
σεις τῶν πολιτῶν.

Διελὼν ἅπαντας τοὺς πολίτας τῶν τεσσάρων φυλῶν εἰς τέσσαρας τάξεις, ἔλαβε τὰ τιμήματα τῆς περιουσίας αὐτῶν, ἅτινα ἀνέγραψεν εἰς τοὺς δημοσίους καταλόγους. Τὰ δὲ φορολογητὰ τιμή-
ματα ἢ ἡ φορολογητὴ περιουσία ἐκάστης τῶν τριῶν πρώτων τάξεων, ὑπελογίσθη μὲν κατὰ τινὰ ἀνα-
λογίαν πρὸς τὰς προσόδους, ἀλλ' ἐλαφροτέρην καὶ μετριοτέραν διὰ τὰς ἐλάχιστας προσόδους.

Τοιοῦτω τρόπῳ, οἱ μὲν πεντακοσιομέδιμνοι κα-
τέβαλλον τὴν ὀριζομένην ἐκάστῃ εἰσφορᾷ, ἐπὶ τι-
μήματος ἐκτιμηθέντος εἰς τὸ δωδεκαπλάσιον τῆς προσόδου. ἦτοι εἰς 6 000 δρ., οἱ δὲ τριακοσιομέδι-
μνοι, ἐπὶ τιμήματος δεκαπλάσιου τῆς προσόδου, ἦτοι 3 000 δρ., οἱ δὲ διακοσιομέδιμνοι ἐπὶ τι-
μήματος πενταπλάσιου μόνον, ἦτοι 1,000 δρ. Ὡ-
στε ἡ εἰσφορὰ, ἣτις ὀρίζετο καθ' ὑπόθεσιν, 2 ἐπὶ
τοῖς 0/0 τοῦ φορολογητοῦ τιμήματος, κατ' ἐπιρά-
νειαν μὲν ἦν ἴση καὶ ὁμοιόμορος δι' ἅπαντας, πράγ-
ματι δὲ ἐπεβάρυνε ἐπὶ μᾶλλον τοὺς εὐπορωτέρους,
καθότι ἡ τοῦ τριακοσιομέδιμνου, εἰσφορὰ δὲν ἦτο
τὰ 3/5 τῆς τοῦ πεντακοσιομέδιμνου, τῶν 120. δρ.
δηλ. δρ. 72, ἀλλ' 60 καὶ ἡ τοῦ διακοσιομέδιμνου
δὲν ἦτο τὰ 2/3 τῆς τοῦ τριακοσιομέδιμνου, δηλ.
40 δρ. ἀλλ' 20 μόνον.

Οἱ δὲ Θῆτες, οἱ ποιοῦντες ἔλασσον τῶν 200 μέ-
τρων, ἀπηλλάττοντο τῆς εἰσφορῆς (10).

Τοσαῦτα τὰ κυριώτερα οἰκονομικὰ ἔργα τοῦ Σό-
λωνος ὧν ἡ τεχνικὴ ἁρμονία καὶ ἐνότης ἐπιμαρτυρεῖ
τὴν πρόνοιαν τοῦ σοφοῦ ἐκείνου νομοθέτου καὶ διορ-
θωτοῦ τῆς πολιτείας. Αἱ φιλελεύθεροι καὶ πολιτι-
κώταται διατάξεις τῶν νόμων αὐτοῦ, ἀναπτύχθη-
σι καὶ ἀναδρασθήσασαι προΐοντος τοῦ χρόνου, ἐν-
τός τοῦ εὐφρεστέρου καὶ ἐπιφανεστέρου λαοῦ τοῦ
ἀρχαίου κόσμου, ὡς τὰ εὐγενῆ φυτὰ τὰ ἐμπειρι-
στευμένα εἰς γῆν εὐφορον καὶ γενναίαν, δὲν ἰσχυ-
σαν ἐκτὸν μόνον ἐναυτοῦς, ὡς ἡλιπτιν ἐκεῖνος
ἀλλ' ἐπεσιάζων τὸν ὄλον βίον τῶν Ἀθηναίων οἱ
νόμοι τοῦ Σόλωνος δὲν ἐνεγράψαν εἰς ζυλίνοισι μόνον
ἄξονας, ἀλλ' ἐγγραφθέντες εἰς τὰς ψυχὰς τῶν
ἀρχομένων ἔδωκαν εἰς τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἀθη-
νῶν, ἰδιογενῆ τινὰ ρυθμὸν διασωθέντα μέχρι τῆς
πεπωμένης ἡμέρας τοῦ πολιτικοῦ αὐτῶν θανάτου (11).

Ἐὰν δὲ ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἐρευνήσωμεν πῶς ὁ
Ἀθηναϊκὸς οὗτος πολιτισμὸς μετὰ ταῦτα διετυπώ-
θη; πῶς ἡ κοινωνικὴ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν διε-
μορφώθη τροπολογηθεῖσα ὑπὸ τῶν μεγάλων ἱστο-

ρικῶν συμβεβηκότων, τῶν ἀναδειχάντων τὰς Ἀθη-
νας τὸν ἐνδοξὸν πρωταθλητὴν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πο-
λιτισμοῦ κατὰ τῆς Ἀσιανῆς βαρβαρότητος, ποῖα
τὰ ὑλικά προσόντα τῆς δυνάμεως τῆς Πολιτείας
τῶν Ἀθηναίων, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ Ἀτ-
τικὴ τῆς ὁποίας ἡ ἔκτασις ἦν 76 ἰσχυῶν τετρα-
γωνικῶν, ἀνεβιβάζετο δὲ εἰς 86 λεύγας, μετὰ τῆς
Αἰγίνης καὶ Σαλαμῖνος (12), κατῳκεῖτο ἐν τῇ με-
γαλητέρᾳ αὐτῆς ἀκμῇ, ἦτοι ἐπὶ Περικλέους, καὶ
μισούτης τῆς πέμπτης π. Χ., ἑκατονταεταρίδος, ὑπὸ
521 περίπου χιλιάδων ψυχῶν, πλεονεξίας τῶν ἄλ-
λοδαπῶν τῶν μὴ ἐχόντων ἐν αὐτῇ τὴν μόνιμον αὐ-
τῶν κατοικίαν.

Ἦστε ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀττικῆς συνεποσοῦτο
τότε εἰς περίπου τὸ ἕμισυ τῶν κατοίκων τοῦ Ἑλ-
ληνικοῦ Βασιλείου.

Ἴδου δὲ εἰδικώτερον ἐκ τίνων συνεκροτεῖτο ὁ
πληθυσμὸς αὐτὸς τῆς Ἀττικῆς.

Ἐξ 21,000 πολιτῶν ὑπερβάλλοντων τὸ εἰκοστὸν
ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ ἀποτελούντων τὸ 1/4 τοῦ ὄ-
λου πολιτικοῦ πληθυσμοῦ, ἀναβιβάζομένου εἰς 84,
000, ἦτοι εἰς τὸ 16 ἐπὶ τοῖς 100 τοῦ ὄλου πλη-
θυσμοῦ.

Ἐκ 10,000 μετοίκων, ὧν ὁ ὅλικός πληθυσμὸς
ἦν 40,000 κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ 8 ἐπὶ τοῖς
0)0 τοῦ ὄλου πληθυσμοῦ.

Καὶ ἐκ 400 χιλιάδων δούλων, ὧν ἡ ἀναλογία
πρὸς τὸν ὅλικόν πληθυσμὸν ἦν 76 0)0.

Ἐν συνόλῳ 524 χιλιάδες (13).

Ἡ δὲ πόλις εἶχε περίπου 10 χιλιάδας οἰκιῶν,
κατοικοῦμένων ὑπὸ 150 — 180 χιλιάδων ψυχῶν.

Ἦστε πλεονεξία τῆς πόλεως, ἡ ἀναλογία τοῦ ἀγρο-
τικοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς γῆρας, ἦν
5,000 κατὰ τετραγωνικὴν λεύγαν, ἦτοι τὸ διπλά-
σιον τοῦ κατὰ μέσον ὄρον μείζονος πληθυσμοῦ τῆς
νεωτέρας Εὐρώπης.

Ὁ κύκλος αὐτῆς ἦν 195 σταδίων ὀλυμπιακῶν,
ἦτοι 35 χιλιομέτρων Γαλλικῶν ἢ 9 ἰσχυῶν 1)1.
Ὁ ἄπυς περίβολος τοῦ Πειραιῶς σὺν Μουνυχίᾳ 60
σταδίων, ἢ 11,000 μέτρων· τὰ δὲ μακρὰ τεῖχη
πρὸς τὸν Πειραιᾶ τεσσαράκοντα σταδίων (*).

Τοιαύτης οὐσίας τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἐπρεπε
νὰ προκηθῶσιν ἐν αὐτῇ δύο τινὰ συμβεβηκότα
προκηθόμενα καὶ σήμερον ἐντὸς τῶν μεγάλων πό-
λεων τῆς Εὐρώπης.

Πρῶτον μὲν μαγίστη καὶ ζωηροτάτη νοητικὴ ἐνέρ-
γεια, παραχθῆσα ἐκ τῆς συμβιώσεως μυριάδων ἀν-
θρώπων συνκνταλλκττόντων ἡμερησίως τῆς ἰδέας,
τῆς πεποιθήσεως, τὰ φρονήματα, τὰς ἀνακαλύψεις
αὐτῶν καὶ συνάμα ταχυτάτη ἀνάπτυξις τῶν τε-
χνῶν, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς βιομηχανίας.

Καὶ δεύτερον ἠθικὴ τις ἐκφύλισις, συμπρο-
μαρτοῦσα ἀείποτε εἰς τοὺς μεγάλους συνοικισμοὺς,
ἐνθα τὸ θερμουργὸν καὶ εὐπαθὲς καὶ φιλήδονον ὑπο-
πρερόμενον καὶ ἐπιτεινόμενον διὰ τῆς ἀκαταπαύστου
συναρξίας τῶν ἀνθρώπων, μεταδίδεται λεληθῆτως

(*) Θουκ. II, III.

εις άπχνητας, ώς τά επιδημικά νστήματα τά έπη-
ρεάζοντα τελευταίον και τούς ευρωστοτέρους.

Ο άγροικος πληθυσμός τής Άττικής άνεθιβά-
ζετο, είπον, εις 350 περίπου χιλιάδας ψυχών. Η
δέ Άττική διηρείτο έν γένει εις μικράς ιδιοκτη-
σίας, πολλαπλασιασθείσας μάλιστα από των χρό-
νων του Σόλωνος του άπκλήξαντος από παντός
περιορισμού τó δικαίωμα του διαθέτειν.

Βεβαίως ύπήρχον έν Άττική και μεγάλα ιδιο-
κτησίαι, ώς βεβαιούται τουτο έκ του (πρός Φαίνιπ-
πον του Δημοσθένους) καθ' όν ή έσχρατία του φαί-
νιππου ήν πλέον ή σταθίων τεσσαράκοντα κύβηθ.
ήτοι 1410 πλέθρων, ή 395 μυριομέτρων Γαλλι-
κών δηλ. 3,950 στρεμμάτων. Έποίει δέ σίτου
μέν μεδίμνους πλέον ή χιλίους (1500 κοιλών), οί-
νου δέ μετρητάς ύπέρ οκτακοσίους (ύπέρ τας 20,
000 άκάδων). Η δέ όλη πρόσοδος του κτήματος
τούτου άνεθιβάζετο εις 9,200 δρχμάς, έκτός των
12 δρ. άς έλάμβανεν ο Φαίνιππος τής ημέρας, ό-
νων ζξ δι' έναυτου ύλαγωγούντων.

Άλλά κτήματα τηλικούτης έκτάσεως ήσαν σπα-
νιότατα, και ή Άττική ήν έν γένει μεμερισμένη
εις ιδιοκτησίας μικράς έκτάσεως.

Τό σύστημα δέ τουτο τής μικράς ιδιοκτησίας
και τής μικράς καλλιεργείας, ήρμοζεν ού μόνον
πρός τó δημοκρατικόν πολιτεύμα, αλλά και προς
τας φυσικάς ιδιότητες τής χώρας, όλίγας έν γένει
έχούσας πεδιάδας, και μάλλον έπιτηδείας προς την
καλλιέργειαν τής έλαίας, τής συκής και τής άμ-
πέλου.

Η Άττική δέν έδύνατο να έπικρέση εις δια-
τροφήν των κατοίκων αύτης. Άλλ' ώς ναυτική δύ-
ναμις άνεπλήρου έκ τής άλλοδαπής εισκομίζουσα
το έτήσιον έλλειμμα των άνεγκαιούντων σιτηρών.
Ύστε τó περι θαλασσοκρατίας ζήτημα ήν δια τας
Άθήνας, ώς και δια την μεγάλην Βρεταννίαν σή-
μερον, ζήτημα ζωής και θανάτου (14).

Τώ όντι ή Άττική κατοικείτο από 524 χιλ. άν-
θρώπων ένν ούν παραδεχθώμεν ότι έκαστος κά-
τοικος αύτης, κατά μέσον όρον κατηνάλισκεν έτη-
σίως τρία εκατόλιτρα άλείτων ή άλεύρου ως σή-
μερον, ήτοι 8 μέχρι 9 κοιλών (και τουτο είναι τό-
σο μάλλον πιθανώτερον, όσο ούδόπως ύπολογίζο-
μεν ένταύθα την τροφήν των άλλοδαπών των πα-
ρεπιδημούντων έν τή Πρωτεύουση εκείνη, ούχι τής
Άττικής, αλλά τής φιλοσοφίας, των γραμμάτων,
της ποιήσεως, των εύγενών άγώνων, των πολυτα-
λάντων ναών, και των πολυτελών άναθημάτων)
ή όλική κατανάλωσις άνεθιβάζεται εις 1,572,000
εκατολίτρων ή 4.716,000 κοιλών.

Εάν δέ προσθέσωμεν εις τó πυσόν τουτο και τόν
σπόρον, κατά την αναλογίαν 1 προς 7, ήτοι 224
χιλ. εκατόλιτρα, τó όλον γίνεται 1,796,000 εκα-
τολίτρων, δηλ. πλέον των 5 εκατομ. κοιλών.

Άλλ' όπως έγχωρίως παραχθή τó πυσόν τουτο,
έπρεπε τά 2)3 τής όλης έπιφανείας τής Άττικής
να μετασχηματισθώσιν εις γαίας άρωσίμους. Τουτο
δξ ήν άδύνατον.

Η Άττική λοιπόν, ώς και ή Άγγλία κατά τούς
ήμετέρους χρόνους, έχουσα άπόλυτον άνέγκην των
ξένων σιτηρών και έτέρων προϊόντων έκ τής άλλο-
δαπής εισκομίζομένων, έπρεπεν επί ποινη, ούτως εί-
πειν, έμφολίων σπαργμών και άναστατώσεων να
προαγάγη τας τέχνας και την ναυτιλίαν, και να
θαλασσοκρατή. Η άνάγκη αύτη τού έπεισάκτου σί-
του μαρτυρείται ύπό του Δημοσθένους (έν τώ προς
λαπτίνην)· «Ίστε γάρ δήπου τουθ' ότι πλείστον
των πάντων ανθρώπων, ήμεις έπεισάκτω σίτω χρώ-
μεθα. Αί τοίνυν έκ Πόντου άφικνούμεναι σίτου μυ-
ριάδες τεσσαράκοντα εισί. ο δηλ. περίπου 200,
000 έκτόλ. ή 600,000 κοιλών εισήγοντο μόνον
έκ Πόντου, δηλ. τó έννατον περίπου τής όλης τρο-
φής τής Άττικής.

Έν τώ δέ ή όλική έγχώριος παραγωγή του σίτου
δέν υπερέβαινε τά 2,400,000 μεδίμνων, ή κατα-
νάλωσις αύτης άνεθιβάζετο εις 3,400,000 μεδί-
μνων, (ήτοι εις 5 εκατομμύρια κοιλών και τοι-
πλέον) ώστε ή Άττική επί Περικλέους, έπρεπε να
άντιδίδη 3 εκατομ. δρ. αναλογιζόμενα σήμερον
πρός 7 1/2 εκατομμύρια, όπως αναπληροί τó έξ έ-
νός εκατομμυρίου μεδίμνων έλλειμμα.

Ένεκα δέ τής χρείας τούτης του έπεισάκτου σί-
του και έτέρων τινών προϊόντων, ών έσπάνιζεν ή
Άττική, προήχθησαν από του Σόλωνος έμφυχωθεί-
σαι αι τέχναι έν Άθήναις.

Ίδού δέ τις έν μικρογραφία ή κατάστασις των
τεχνών έν Άθήναις επί Περικλέους.

«Όπου γάρ ύλη μέν ήν λίθος, έλέφανς, χρυσός,
έβενος, κυπρίσσιος, αι δέ ταύτην έκπονούσαι και
κατεργαζόμεναι τέχναι, τέκτονες, πλάσται, χαλ-
κοτύποι, λιθουργοί, βαφείς, χρυσού μαλακτήρες,
έμποροι και ναύται και κυβερνήται κατά θάλασσαν
οί δέ κατ' γην άμαξοπηγοί και ζευγοτρόφοι και
ήνίοχοι και καλωστρόφοι και λινουργοί και σκυτα-
τόμοι και όδοποιοί και μεταλλεΐς, * ένέβαλε φέρων
εις τόν δήμον ίνα μηδέν ήττον των πλεόντων και
φρουρούντων και στρατευομένων τó οικουρούν έχρ
πρόφασιν από των δημοσίων άφελείσθαι και μετα-
λαμβάνειν * (15).

Τοσαύτη ήν ή άκμή των τεχνών έν Άθήναις,
μεσούσης τής δευτέρας εκατονταετηρίδος από Σό-
λωνος.

Τό πνεύμα των νόμων αύτου έκυβέρνα τας Ά-
θήνας και επί Περικλέους. Καθότι τής χώρας ού-
σης κατά τó πλείστον φαύλης και άγενοϋς, αναγκ-
κίως έπρεπε να προαχθώσιν αι τέχναι, ή έμπο-
ρία και ή ναυτιλία, όπως αι Άθήναι γίνωσιν αυ-
τάρκεις και προσπορίζωνται από τής θαλάσσης τά
άνεγκαιούντα. Επί τοσοϋτον δέ προήχθη ή έμπο-
ρική και ναυτική δραστηριότης, ώστε ή πεντηκαστή
έξομισθούτο επί των πρώτων χρόνων της παρακ-
μής των Αθηνών, 30 — 36 τάλαντα, ύπερ, κατά
τόν Βοΐκιον, έμφαίνει κίνησιν έμπορικην 2 χιλιά-
δων ταλάντων, αναλογιζομένων προς 18 εκατομ-
μύρια δρχμαών (16).

Τοιαύτη ή κοινωνική κατάστασις των Άθηναίων

κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀνωτάτης αὐτῶν ἀκμῆς (17).

Ἄλλὰ ποῖα τὰ μέσα τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐνεργείας; Ποῖοι αἱ Πρόσοδοι;

Τὰς προσόδους τῶν Ἀθηναίων δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν εἰς ἐνδύμους καὶ εἰς ὑπερορίας (18).

Αἱ τακτικαὶ ἐνδύμοι πρόσοδοι συνίσταντο.

Α' ἐκ τῶν ἀπὸ τῆς δημοσίας περιουσίας, οἷον ἐπὶ τῶν νομῶν, τῶν δασῶν, τῶν μεταλλείων κτλ.

Β' δὲ ἐκ τῶν ἐμμέσων φόρων καὶ μάλιστα ἐκ τῆς Πεντηκοστῆς.

Καὶ τελευταῖον ἐκ τῶν ἀμέσων φόρων τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τινὰς τάξεις προσώπων τοὺς μετόικους, τοὺς δούλους, τοὺς ἀλλοδαπούς, κτλ.

Ἐάν εἰς ταύτας προσθέσωμεν καὶ τὰ λεγόμενα τμήματα ἢ πρόστιμα, καὶ τὰ δικαστικά καὶ τὰ δημοπράτα, ἦτοι τὸ τμήμα τῶν δημοκλήτων κτημάτων, θέλομεν συγκριτικῶς τὸ σύνολον τῶν κυριωτέρων ἐνδύμων προσόδων τῶν Ἀθηναίων.

Αἱ πρόσοδοι αὗται, ἦτοι, ἡ δημοσία περιουσία καὶ τὰ τέλη ἐξεμισθοῦντο διὰ πλειστηριασμοῦ, καὶ ἕκαστος ἐδύνατο ἀντιταχόμενος νὰ ὑπερβάλῃ ταῖς τιμαῖς τοὺς ὠνούμενους καὶ χρεωλυτεῖν ταῖς δευτέρας ὥραϊς τὰς πρώτας.

Ἄλλ' οἱ μισθούμενοι τὰ τέλη ἢ οἱ τελῶναι ὑπεχρεοῦντο νὰ δίδωσιν ἐγγύας ἢ ἐγγυητάς, ὧν τὰ ὀνόματα καταγράφοντο ὑπὸ τῶν ἐπὶ τοῦ πλειστηριασμοῦ ἀρχόντων.

Οἱ μισθούμενοι ἢ οἱ ἐγγυηταὶ αὐτῶν, ὄφειλον κατὰ τὴν λήξιν τῶν τεταγμένων προθεσμιῶν νὰ κατεβάλωσι τὴν ὀφειλὴν αὐτῶν εἰς τὸ δημόσιον.

Ὁ δὲ κατὰ τῶν ἐποφειλόντων τῷ Δημοσίῳ νόμος ἦν ἀυστηρότατος παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις, ὁρίζων ὅτι αὐτὸν ἐποφείλοντα τῷ δημοσίῳ μὴ πολιτεύεσθαι. αὐτὴ δὲ ἡ ἀτιμία τῶν ἀδικούντων τὴν πόλιν καὶ νοστιζομένων τὰ δημόσια, μετεδιδάχθη καὶ εἰς τοὺς κληρονόμους, ἂν δὲν κατέβαλλον οὗτοι τὴν πατρικὴν ὀφειλὴν.

α Κληρονόμον γὰρ σε καθίστησιν ὁ νόμος (λέγει ὁ Δημοσθένης ἐν τῇ κατὰ Ἀνδροτίωνος) τῆς ἀτιμίας τῆς τοῦ πατρὸς, ὅντι δ' ἀτίμω σοι λέγειν οὐ προσήκει, οὐδὲ γράφειν β (19).

Ἄλλ' οἱ πόροι οὗτοι δὲν ἀπῆρτιζον τὴν ἀξιολογωτέραν μερίδα τῶν προσόδων, ἦτις ἦν οἱ φόροι τῶν συμμάχων.

Οἱ φόροι οὗτοι τῶν συμμάχων ἐτάχθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἀριστείδου, ὁρίσαντες τὸ κατ' ἀξίαν ἐκαστοῦ καὶ δύναμιν, ἐδιπλασιάσθησαν δὲ μετ' οὐ πολὺν χρόνον, εἴτα αὖθις ἐτριπλασιάσθησαν, ὡς φαίνεται. Ὅν μὲν γὰρ Ἀριστείδης ἐταξεν, ἦν εἰς ἐξήκοστα καὶ τετρακοσίων ταλάντων λόγον.

Τούτῳ Περικλῆς ἐπέθηκεν ὀλίγου δεῖν, τὸ τρίτον μέρος, καθότι εἰς ἑξακόσια τάλαντα ὁ Θουκυδίδης ἀναριθμᾷ τοὺς ἀπὸ τῶν συμμάχων φόρους ἀρχομένου τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐξακόσια λοιπὸν τάλαντα, ἦτοι 9 περίπου ἑκατομ. ἔδωκαν τὰ ἐπὶ Περικλέους ἀπὸ φόρων τῶν συμμάχων εἰσπραττόμενα, δηλ. ἀπὸ φόρων 300 περίπου πόλεως τῆς Θράκης, τοῦ Πόντου, τῆς Μικρῆς Ἀσίας,

τῆς Προποντίδος, τῶν Νήσων, ἐρ' ὧν ἐξετείνετο ἡ ἐξουσία τῆς θαλασσοκράτορος πόλεως.

Τὰς πλείστας τῶν πόλεων τούτων δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ ἀνιῶμεν ἐπὶ τοῦ χάροτος τοῦ ἐπιμελῶς φιλοπονηθέντος ὑπὸ τοῦ συνεδέλφου ἡμῶν Καθηγητοῦ τῆς ἀρχαιολογίας, ὅστις ἐξαγαγὼν προσέτι μετ' ἀξιοπαινοῦ καρτερίας ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ ἐκ φόρων τῶν συμμάχων ποσὸν 5 1/2 ταλάντων, ἀπιστήνατο ὅτι τὸ ποσὸν τοῦτο ἦν ἢ ἑκατοστὴ ἢ ὑπὲρ τῆς Θεοῦ ἐξαιρουμένη, ἢ μᾶλλον κατὰ τὴν γνώμην τοῦ σοφοῦ Βοικίου, ἢ κατὰ μῆνα δεκάτη τῶν φόρων ἦτις πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀπετρεμίζετο.

Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Περικλέους, οἱ δημαγωγοὶ ἐπιτείνοντες ἀνεβίβασαν τὸ ποσὸν τοῦτο εἰς χίλια τριακόσια τάλαντα καὶ πλέον τούτου, καθότι κατὰ τὸν Ἀριστοφάνην, τὸ σύνολον τῶν ἐνιαυσίων προσόδων ἀνεβιβάζετο εἰς δισχίλια τάλαντα. « Τάλαντ' ἐγγύς δισχίλια γίνεταί ἡμῖν » ἦτοι εἰς 30 ἑκατομύρια δραχμῶν, καθόσον ἐπὶ Ἀριστοφάνους, ἡ τιμὴ τοῦ κοιλοῦ πυρῶν ἦν δραχμῶν δύο, τοῦ τριωβόλου ἦτοι τῆς ἡμισείας δραχμῆς, οὕτως τοῦ ἀκριβοῦς ἀντιτίμου τοῦ ἐκτέως.

Ἡ δ' ἀπὸ τῶν ἐνδύμων ἐνιαυσία πρόσοδος περιορίζετο εἰς 400 μόνον τάλαντα, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ὥστε ἦν τὸ ἡμισυ ἢ τὸ τρίτον τῆς ἐκ τῆς ὑπερορίας προσόδου (20).

Εἰς τὴν ἐξ ὑπερορίας λοιπὴν πρόσοδος, ἦτοι εἰς τὸ κράτος τῆς θαλάσσης ἐπανεπαύετο ἡ δύναμις τῆς Πόλεως.

Τὸ ἔξιλονον τεῖχος τοῦ χρησιμοῦ, ἦτο τὸ γεραρόν καὶ ἐπίφθονον σύμβολον τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἄλλὰ πῶς ἡ μεγίστη αὕτη δύναμις καταναλώθη ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Περικλέους;

Ἐάν θέλωμεν νὰ ἀντιληθῶμεν, οὕτως εἰπεῖν, ἰδίαις αἰθήσεσιν, τῆς ὕλικῆς ταύτης ἀποσυνθέσεως τῆς Πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ πολιτικὸς αὐτῆς πληθυσμὸς ὅστις, πρὸ τῶν Μηδικῶν, δὲν ὑπερέβαινε τοὺς τρισμυρίους, μετὰ τὰ Μηδικά, ἠλαττώθη εἰς ἐγγύς δισμυρίους, οὐ μόνον ἐνεκ τῶν καταστροφῶν τοῦ πολέμου ἀλλὰ καὶ τῶν κληρουχιῶν, αἵτινες διέσπειρον μὲν ἀλλ' ἐξήντλουν, ὡς αἱ ἀρθροὶ ἀφαιμάξεις, τὰς ζωτικὰς δυνάμεις τῆς πόλεως (21).

Ἐν ᾧ δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τοιοῦτος ὡς ἐγγιστά ἦν ὁ πληθυσμὸς τῶν ἐλευθέρων ἀνδρῶν (431. π. Χ.) ἐκ μὲν τοῦ λοιμοῦ, ἀφραπάζετα τὸ ἀνθος τῶν ἐκ καταλόγου στρατευομένων αὐτῶν μὲν τοῖς τοσοῦτος γε λοιμός, οὐδὲ φθορὰ οὕτως ἀνθρώπων οὐδαμοῦ ἐμνημονεύετο γενέσθαι. Κατὰ δὲ τὸ 415, οἱ Ἀθηναῖοι ἐκπέμπουσιν εἰς Συρακούσας τριήρεις 134, ὀπλίτας δὲ 5100 καὶ ψιλούς 1300.

Δύο δὲ μόνον ἐτῶν μόλις παρελθόντων, νέαν πέμπουσιν ἐπικουρίαν 70 ἑπιπλοίων καὶ 5,000 ὀπλιτῶν καὶ ὁ στρατὸς οὗτος πανωλεθρία καταστρέφεται ἢ αἰχμαλωτίζεται ἐντὸς τοῦ ἔτους.

Κατὰ δὲ τὸ 405, ἄπκς ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων αἰχμαλωτίζεται ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου, καὶ τρισχιλίοι ἄνδρες ἀποτρέπονται ὑπὸ τοῦ ἀπκνθρώπου ἐκείνου νικητοῦ.

Ὡστε, καὶ ἐν πρᾶξιν ἴσμεν ὅτι τὸ τρίτον τοῦ στρατοῦ τούτου συνίστατο ἐκ μεταίρων, οἳ ἦτον ἀποδεικνύσκει ὅτι ὑπὲρ τὸ ἥμισυ τοῦ ἔλευθέρου ἀνδρικοῦ πληθυσμοῦ, ἐξερανίσθη ἐντὸς τῶν δέκα τελευταίων ἐκαυτῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Ναὶ μὲν τὸ ἐπιγενόμενον χάσμα ἐπλήρωτο ἐν μέρει, τῶν Ἀθηναίων τότε μεταδιδόντων προσημότερον τῆς Πολιτείας εδούλους ἀνθρώπους καὶ ξένους παντοδαποὺς ἢ καὶ ἐπὶ τριωδύλω ναυτολογοῦντων μισθοφόρους· ἀλλ' ἡ πόλις ἐστερεῖτο διὰ πντὸς, τῆς εὐφροίας καὶ τοῦ φρονήματος καὶ τῆς πολιτικῆς ἐμπειρίας καὶ τῶν ἀρετῶν τῶν εὐγενεστέρων αὐτῆς τέκνων (22).

Καθ' ὅν δὲ χρόνον ὁ μὲν πολιτικὸς πληθυσμὸς τῶν Ἀθηναίων ἐρθεύετο, τὸ δὲ τεχνικὸν τῶν συμμαχῶν, (ὅπερ ἐν ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἦν ἑξακισχιλίων ταλάντων, ἦτοι 90 ἑκατομμυρίων σημερινῶν δραχμῶν) ἐκενοῦτο, συνάμα καὶ ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος καὶ ἡ δημοσία περιουσία κατεστρέφοντο, καθότι ἡ μὲν χώρα ἐτέμνετο καὶ ἐδουλοῦτο ὑπὸ τῶν πολεμίων μέχρι τοῦ ἄσπετος, οἱ δὲ δούλοι, τὰ ἐμψυχακῶτα κεφάλαια τῆς βιομηχανίας τῶν ἀρχαίων, οἱ δούλοι, οἱ καλλιεργοῦντες τοὺς ἀγρούς, οἱ ματερχόμενοι τὰ λεγόμενα βάνκυσα ἔργα καὶ διαφόρους τεχνουργίας, οἱ πληροῦντες τὰς ναῦς καὶ τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ, ἀνιλεῖως ἐδεκατεύοντο ὑπὸ τοῦ πολέμου καὶ τοῦ λοιμοῦ καὶ τῆς κακουχίας ἢ ἐλειποτάκτων, αἱ δὲ τριήρεις καὶ τὰ πλοῖα ἔχμαλωτίζοντο ἢ ἐπυρπολοῦντο, τὰ δὲ τέλη ἠλαττοῦντο μετὰ τοῦ ἐθνικοῦ πλοῦτος καὶ αἱ ὑποτελεῖς πόλεις, ἀναλαμβάνουσαι τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν ἀπεστέρουσαν τὰς Ἀθήνας τοῦ κυριωτέρου αὐτῶν πόρου.

Καθ' ὅσον δὲ κατηναλίσκοντο καὶ ἐμαραίνοντο αἱ δυνάμεις τῆς Πόλεως, καὶ οἱ ἀφρονώτεροι ἐξωτερικοὶ πόροι ἐξερανίζοντο, ἡ Πόλις ἐπιζητοῦσα ἐν ἐκυτῇ νέους πόρους ἠναγκάζετο νὰ ἐπιβαρύνῃ τοὺς εὐπορωτέρους καὶ νὰ τρέφῃ, οὕτως εἶπεν, ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῆς σαρκός, ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτῆς αἵματος. Τοῦτο δὲ ἐν μεγίστῃ τῶν δημοσίων πραγμάτων καχεξίᾳ. Ἐκ τούτου αἱ συχναὶ εἰσφοραὶ καὶ αἱ τριηραρχίαι (23). δι' ὧν ἀνεπληροῦντο τότε οἱ ἑκτακτοὶ πόροι, οὓς ἀφρόνας κερτρεὶ εἰς τὰς κυβερνήσεις τῶν νεωτέρων ἐθνῶν ἢ νῦν ἀκμάζουσα ἐν Εὐρώπῃ δημοσία πίστις (24)

Τὸ δὲ δεινότερον πάντων, ὅτι μετὰ τῶν ὑλικῶν δυνάμεων καὶ αἱ ἠθικαὶ τῆς πολιτείας δυνάμεις κατηναλίσκοντο, καὶ τὸ φρόνημα τῶν Πολιτῶν συνεστέλλετο καὶ ἐταπεινοῦτο, καὶ ὁ Δῆμος ὑπὸ τῆς πνίας πιεζόμενος ἤξιου, ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν εἰργύριον λαμβάνειν καὶ ἄδων καὶ τρέχων καὶ ὀρχοῦμενος καὶ πλέων ἐν ταῖς γαυσί, ἵνα αὐτὸς τε εἴη καὶ οἱ πλοῦτοι πνέστεροι γίνωνται. ἢ

Εἰς τοῦτο δὲ ἤλθεν ἀμηχανίας ἡ Πόλις, ὡς ὁ

Ἀλκιβιάδης κατὰ τὴν κραιμωτέραν ἐποχὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἠναγκάζετο ἀπολείπειν τὸ στρατόπεδον νὰ ἀργυρολογῇ ἐπὶ πολεμίας χώρας, καθότι τὰ πληρώματα αὐτοῦ ἐλειποτάκτων πρὸς τὸν Λυσάνδρον ἐκ Πρωικῶν χρημάτων τὸ ἐπιβόλον δίδοντα τῷ ναύτῃ, ἐνῶ αὐτὸς καὶ τὸ ἐπιβόλον γλίπχως ἐδύνατο νὰ χορηγῆται.

Ἐν τοιαύτῃ οὖν δεινῇ καὶ ἐδυνηρᾷ καταστάσει πραγμάτων, ὅτε τὰ πάντα κατέρρεον καὶ ἐξυχοῦντο, ὅτε ἡ ὀργανικὴ πάθησις δὲν ἦτο ἐνὸς μόνου μέλους τῆς πολιτείας, ἀλλ' ἅπαντος τοῦ πολιτικοῦ σώματος, ἅπαντος τοῦ Δήμου, οὐδεμία ἀνθρωπίνη δύναμις ἴσχυεν ἵνα προλάβῃ τὸν πεπρωμένον θάνατον τὸν ἀπειλοῦντα τὰς ἀρχαίας ἐκείνας πολιτείας.

Οὐδ' αὐτὴ ἡ δεινότης τοῦ Δημοσθένους καὶ οἱ κατὰ τῶν φιλιππιζόντων ἐμπαθεῖς καὶ κεραυνοβόλοι ἀγορευταί, οὐδ' ἡ ζωπρὰ καὶ ἐνθουσιώδης ἐξιστόρησις τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἥς τὴν σπῆτην καὶ περικαλλῆ κεφαλὴν περιέστερον αἱ ἀειθαλεῖς δάφναι τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Πλαταιῶν ἐδύναντο νὰ ἀνορθώσωσι τὴν ψυχορραγοῦσαν Δημοκρατίαν.

Καὶ κατὰ τοῦτο μάλιστα διαφέρουσιν αἱ ἀρχαῖαι ἐκείναι ἀπὸ τῶν νεωτέρων εὐρωπαϊκῶν πολιτῶν. Παρὰ τοῖς νεωτέροις ἔθνεσιν τῆς εὐρώπης, ἡ ἐξαχρείωσις καὶ ἡ πολιτικὴ παρακμὴ καὶ ἐκπτώσις τῶν ἀνωτάτων τῆς πολιτείας τάξεων, τῶν περιβεβλημένων τὰς κυριωτέρας ἀρχάς, δὲν συνεπέφερε καὶ τὴν ἐκπτώσιν τῆς Πολιτείας, καθότι ὀπισθεν τῶν τάξεων τούτων, ἀνεγείρετο ἔθνος ὀλίκληρον, συγκροτημένον ἐκ τῶν βρωμαλεστέρων καὶ φιλοπονωτέρων τάξεων τῶν μικρῶν ἰδιοκτητῶν, τῶν βιομηχάνων καὶ ἐμπόρων, ἐκ τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τῆς κοινωνίας, ἐκ τοῦ σεμνοτέρου καὶ μετριοπαθεστέρου κατωτέρου κλήρου καὶ ἐκ τῆς γενναίας καὶ φιλοπολέμου ὁμάδος τῶν ὑπαξιωματικῶν καὶ τῶν κατωτέ-
αξιωματικῶν.

Αὗτοι δὲ αἱ δευτερεύουσαι τάξεις καταλαβοῦσας τὰς θέσεις τῶν πρώτων, ἐπλήρωσαν τὸ ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως παραχθὲν κενὸν καὶ εἰσγαγοῦσαι νέας δυνάμεις, νέα στοιχεῖα βίωσης, ἀνδρείας καὶ πνευματικῆς ζωῆς εἰς τὴν πολιτείαν, ἀνεκαίνισαν αὐτήν.

Ἄλλ' ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πολιτείᾳ, ἐκτὸς τοῦ Δήμου, καὶ παρὰ τῷ δήμῳ, ἐκτὸς τῆς πόλεως, οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρχεν ἢ δαυλικὰ σώματα καὶ πλῆθη παντοδαπῶν βερβάρων.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὡς εἶξ ἀμετατρέπτου τινος νόμου, πᾶν ὅ,τι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, μετέχει μὲν ζωῆς, δὲν ἀνανεοῦται δὲ θνήσκει καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ μορφήν, ἔπρεπε νὰ ὑποκύβῃ καὶ ὑπέκυψεν ὑπὸ τὸν Μακεδονικὸν καὶ βρωμαϊκὸν ζυγόν, ὅπως αὐθις ἀναλάμψῃ ὑπὸ τὰ σκῆπτρα τῶν Πτολεμαίων καὶ ὑπὸ τὸ Αὐτοκρατορικὸν στέμμα.

Ἐν ἤδη συγκεφαλαιοῦντες πᾶν ὅ,τι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διεπραξέε κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τοῦ βίου αὐτοῦ, θελήσωμεν νὰ ὀρίσωμεν τὴν προ-

τίκασαν αὐτῷ θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι τὸ ἔθνος τοῦτο δέσσωσε τὸν πολιτισμὸν τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς λοιμώδους ἐπαφῆς τῆς Ἀσιανῆς παμδυσχελείας καὶ θεοκρατίας.

Αὐτὸ ἀπώθησε διὰ παντός ἐκ τῆς εὐρώπης, τὴν εἰς γένη διαίρεσιν, τὴν τερατώδη καὶ ἀναλλοίωτον ἀρχὴν τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀνισογονίας.

Ἐκ τῶν κόλπων αὐτοῦ ἀνεβλάστησαν τὰ γράμματα, ἡ ὑγιὴς φιλοσοφία, ἡ ποίησις, ἡ ἱστορία, ἡ ἀληθὴς εὐγλωττία, αἱ καλὰ τέχναι αἱ μεταστρέφουσαι τὴν ψυχὴν ἐπὶ τὸ αἰδίδιον κάλος, ἐπὶ τὴν ἐναρμόνιον συμμετρίαν τῆς θείας δημιουργίας.

Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ πολιτείᾳ καθιερώθησαν αἱ σωτήρια ἀρχαὶ τῆς ἐλευθέρως συζητήσεως, τῆς δημοσιότητος τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας καὶ τῆς εὐθύνης τῶν ἀρχόντων.

Οἱ Ἕλληνες πρῶτοι ἀνεζήτησαν καὶ ἀνέδειξαν τὸν ἐντελέστερον τύπον ἐθνικῶν κυβερνήσεων. Εἰς αὐτοὺς πρῶτους ὀφείλονται οἱ σοφοὶ νόμοι, οἱ πρωτότυποι κανόνες εὐκόσμου καὶ εὐρύθμου διοικήσεως. Αὐτοὶ πρῶτοι ἔδωκαν τὸ παράδειγμα τοῦ ἀκραίφνου καὶ θερμουρογοῦ πατριωτισμοῦ, τῆς θρησκευτικῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀφοσιώσεως.

Αἱ ἀρεταὶ ὧν ἐστερεῖτο ἡ ἑλληνικὴ πόλις δὲν ὑπῆρχον τότε ἐπὶ τῆς γῆς.

Τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν δὲν εἶχεν εἰσέτι κητέλθει ἐξ οὐρανοῦ, ὅπως διαφωτίσῃ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, τὸ κινὸν δόγμα τῆς ἀγάπης, ἡ κινὴ ἐντολή, ἡ εἰρήνη ἣν δέδωκεν ἡμῖν ὁ θανατώσας τὴν ἀμαρτίαν Θεός, δὲν εἶχεν εἰσέτι διαθερμάνει τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων.

Δι' οὗ καὶ ἡ βία, ὑπὸ τὴν αἰσχροτέραν αὐτῆς μορφήν, τὴν δουλείαν, ἐνεφώλευεν ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ ἡ δουλεία, ὡς τὰ φαγεδαϊνικὰ ἔλκη ὑφέρπουσα ἐλυμαίνετο καὶ διεβίβρωσκε τὸ σῶμα τῆς πολιτείας καὶ ὁ πόλεμος παρεταίετο καὶ μετὰ τὴν ἀπόπλινσιν τῶν πολεμίων. Οὐαὶ τοῖς κεκρατημένοις, ἦν ἡ ἀρχὴ ἡ διέπουσα τὰ ἐμπόλεμα κράτη. Ἄλλ' ἅμα ἀποκαλυφθεὶς ὁ Σωτήριος λόγος, διὰ τῆς μαγευτικῆς φωνῆς τῶν ἐλλήνων εὐηγγελίσθη, τὴν ἐλευσίαν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Δι' αὐτῆς, ἐθετοπίσθησαν καὶ ἀνεκνήρυχθησαν τὰ θεῖα δόγματα.

Ἄλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα, ὅτε τῶν χρόνων πληρωθέντων, ἤγγικεν ἡ ἐσχάτη ὥρα καὶ τὰ πλῆθη τῶν βρῦάρων τῶν περικυκλούντων ἡμᾶς κατέπεσαν ὡς κεραυνός ἐπὶ τοῦ κεκμηκότος ἡμῶν σώματος, καὶ τότε πάλιν τὸ πῦρ τὸ καταφλέξαν τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν αὐτονομίαν καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα συνετέλεσε εἰς τὸν φωτισμὸν καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τῆς εὐρώπης.

Ἄλλὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος αὖθις ἀναγεννηθὲν ὡς ὁ φοῖνιξ ἐκ τῆς τέφρας αὐτοῦ, θεῖα συνάρσει, καὶ διὰ θυσίων ἀκαταλόγιστων καὶ δι' ἀγῶνων ἀπαραμίλλων γενεᾶς ἡρωϊκῆς καὶ ἀτρομήτου, ἐξεπλήρωσεν ἅπαντα αὐτοῦ τὸν προορισμὸν;

Εἰς τὴν ἄλυσιν τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν παραδόσεων προσηρτήθη ἄρχ καὶ ὁ τελευταῖος κρίκος;

Ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν ὁ διὰ τῆς εὐταλμίας, διὰ τοῦ ἐθνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ αὐτοῦ συνθήματος καὶ διὰ τοῦ μεγέθους τῶν κατορθωμάτων, εὐτυχήσας νὰ ἀφνερπάσῃ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν συμπάθειαν τοῦ ἐξευγενισμένου κόσμου, εἶναι ἄρα συμβεβηκὸς μεμνημένον, συμβεβηκός ἐγκεκλεισμένον, ὡς αἱ ἐθνικότητες, ἐντὸς ὁρίων ἐπισήμως διαγεγραμμένων; ἢ εἶναι ἡ φαιδρὰ αὐγὴ ἡ προμηνύουσα φαινοτάτην ἡμέραν; ὁ θρίαμβος τοῦ δικαίου καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῷ Ἀνατολικῷ κόσμῳ; Ἄλλὰ πότε ἡ φιλόανθρωπος, ἡ χριστιανικὴ, ἡ εὐρωπαϊκὴ ἰδέα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ἦν ἀσπασθεῖσα ἐνομιμοποίησε τελευταῖον καὶ ἡ πολεμήσασα αὐτὸν ἐξουσία, θέλει περιβληθῆ καὶ τὸ κύρος τῶν νόμων; Πότε τὸ δίκαιον κατὰ τὰς ἀνατολικὰς χώρας, ἔσται νόμος, ἦθος καὶ πράξις;

Ἡ εὐρώπη πρὸ πολλοῦ ἔστρεψε τὰ βλέμματα αὐτῆς πρὸς Ἀνατολὰς καὶ ἐν τῇ βεβητάτῃ αὐτῆς συνέσει, ἐν τῇ πολυπειρίᾳ αὐτῆς, προνοούσα τὸ μέλλον, ἀνησυχεῖ, θορυβεῖται, ἐπέχει, ὀπισθοδρομεῖ. Τίνες οἱ ἀφνειοὶ αὐτῆς λογισμοὶ; τί σκέπτεται; τί βουλεύεται; τί βούλεται;

Ἴσως ἡ λύσις τῆς ἀπορίας ταύτης ἐγκεῖται ἐν τῷ ἐσχάτῳ ταύτῳ λόγῳ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου « ἐρέσθαι μὲν τοὺς ἐταίρους αὐτὸν ὅτῳ ἀπολείπει τὴν βασιλείαν, τὸν δὲ ἀποκρίνασθαι, ὅτι τῷ Κρητίστῳ. »

Χαιρετίσωμεν οὖν μετὰ σεβασμοῦ καὶ εὐλαβείας τὴν τελευταίαν ταύτην βούλησιν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ μιᾶς τυγχάνοντες πολιτείας ὑπὸ τὰ σκήπτρα Βασιλέως φιλογενεστάτου καὶ φιλονόμου, προσπαθήσωμεν νὰ ἀναδειχθῶμεν Κράτιστοι ἐν τῷ Ἀνατολικῷ κόσμῳ, διὰ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἐνόητος, διὰ τῆς ἀληθινῆς παιδείας, διὰ τῆς εὐνομίας καὶ τῆς προαγωγῆς τῆς ὕλικῆς ἡμῶν εὐημερίας.

Πεποιθότες δὲ ὅτι καὶ δι' εἰρηρικῶν ἀγῶνων, τὴν νομιμότητα τῶν ὁποίων εὐλογήσει ἅπας ὁ ἐξευγενισμένος κόσμος, δυνάμεθα νὰ ἀναβιβάσωμεν τὴν περικαλλῆ ἡμῶν πατρίδα εἰς τὴν περιδοξὸν θέσιν ἣν ἔταξεν αὐτῇ ὁ Θεός, ἀναλάβωμεν θαρρᾶλέως τὴν Βασιλικὴν καὶ βαρύντιμον ἐντολήν τοῦ Μακεδόνα ἡρώος καὶ γινόμενοι Κράτιστοι, ὑπηρετήσωμεν αὖθις τὰ γενικὰ συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς Εὐρώπης ἀγωνιζομένης, ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε ἐπιτυχῶς, νὰ μεταδώτῃ τὸν ἴδιον αὐτῆς πολιτισμὸν, εἰς τὴν Ἀνατολήν.